

3. Ролз Дж. Теория справедливости / Под ред. В. В. Целищева. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1995. – 780 с.

4. Культура. Идеология. Особистість: Методологосвітглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К.: Знання, 2002. – 580 с.

References

1. Pahomov Ju. Rynkovi peretvorenja v Ukrai'ni i Rosii': cyvilizacijnyj kontekst // Politychna dumka. – 2002. – №2. – S.82–91.

2. Ageev A. I. Predprinimatel'stvo: problemy sobstvennosti i kul'tury. – M.: Nauka, 1991. – 274 s.

3. Rolz Dzh. Teorija spravedlivosti / Pod red. V. V. Celishheva. – Novosibirsk: Izd-vo Novosibirskogo un-ta, 1995. – 780 s.

4. Kul'tura. Ideologija. Osobystist': Metodologosvitgljadnyj analiz / L. Gubers'kyj, V. Andrushhenko, M. Myhal'chenko. – K.: Znannja, 2002. – 580 s.

Faradzjova L. A., Managing Director Clever Kunde GmbH (Germany), info@cleverkunde.de

Historical and philosophical analysis of the transformation of liberal philosophical and economic schools and trends

This article substantiates the methodology of historical and philosophical analysis of the transformation of philosophical and economic schools in the XX century. The author proceeds from the assumption that this problem is underinvestigated and thematically fragmented. The subject is found topical given the significant influence of these schools and trends on the varying ideas, values and priorities of socio-economic life in the XX century, on the life of the individual, communities and the society as a whole. Here are used the dialectical method, the system-structural analysis, the combination of historical and logical methods.

Keywords: liberalism, philosophy of economy, transformation, market philosophy, market ethics, philosophical and economic schools of the XX century.

* * *

УДК 162.6

Тищенко М. В.,
аспірант, Київський національний університет ім.
Тараса Шевченка (Україна, Київ),
nik_16@ukr.netmailto:nik_16@ukr.net

РОЛЬ ТА МІСЦЕ КОНТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Визначається, що таке контекст аргументації, виокремлюються джерела появи першої та найбільш впливової концепції розуміння контексту в теорії аргументації, а також характеризуються та порівнюються дві провідні теорії контексту: типологія діалогів Волтона–Краббе та прагма–діалектична концепція контексту авторства Франса ван Еемерена. Після виокремлення їхніх суттєвих рис зазначаються дві головні відмінності. По–перше, типологія Волтона–Краббе розглядає критичну дискусію як один з окремих прикладів діалогу переконання, у той час як прагма–діалектична теорія контексту використовує її як теоретичне підґрунтя для усіх можливих контекстів. По–друге, типологія Волтона–Краббе має нормативний характер, тобто визначає, яким чином мають будуватися діалоги певного типу. Прагма–діалектична теорія контексту натомість має дескриптивний характер, тобто лише описує риси аргументації у інституціоналізованих та конвенціоналізованих контекстах.

Ключові слова: аргументація, контекст.

Поняття контексту постало в теорії аргументації відносно недавно, у середині 90–х років. Його головним призначенням було поєднати реальні аргументативні ситуації з уже розробленим на той момент теоретичним інструментарієм для оцінки аргументації. Найвпливовіша з концепцій контекстів та їхньої ролі в діалозі була запропонована Дугласом Волтоном (D. Walton) та Еріком Краббе (E. C. W. Krabbe) у 1995 році праці «Зобов'язання в діалозі: базові концепції міжособистісного міркування» [3]. Їхній науковий доробок вплинув на подальші розробки цієї проблематики не лише в межах теорії аргументації, але й в інших наукових галузях, таких як формальна

діалектика, теорії штучного інтелекту, мовленнєвих актів та епістемічна логіка (зокрема «belief revision»). Серед науковців, які зверталися до розробленої ними типології, можна відзначити Саймона Парсонса (S. Parsons), Лейлу Амгуд (L. Amgoud), Пітера МакБерні (P. McBurney), Генрі Праккена (H. Prakken), Майкла Вулдріджа (M. Wooldridge), Саймона Уеллза (S. Wells), Кріса Ріда (C. Reed) та інших. Згодом у теорії аргументації постала інша концепція розуміння контекстів аргументації та їхньої ролі. Вона була запропонована Франсом ван Еемереном (F. van Eemeren), лідером школи прагма–діалектики. Наразі вона активно розробляється в рамках цього підходу (зокрема Марчіном Левінські (M. Lewinski), проте ще не здобула популярності за межами царини аргументації.

Метою статті буде визначення поняття контексту, дослідження джерел його походження та еволюції в межах теорії аргументації, а також порівняння двох найбільш авторитетних концепцій: типології Волтона–Краббе та прагма–діалектичної теорії контексту.

Визначення поняття контексту аргументації. Відповідно до ван Еемерена, якому належить найбільш детальне дослідження самого поняття контексту в межах теорії аргументації, контекст складається з трьох компонентів: мікро–контексту, мезо–контексту та макро–контексту.

Мікро–контекст, або лінгвістичний контекст, складається зі слів та виразів, що безпосередньо передують та слідує за елементом аргументації. Цей контекст необхідний для прояснення багатозначності, притаманної природній мові. Прикладом використання такого контексту може бути виявлення значення омонімічних слів, таких як «коса» або «ключ». Незважаючи на свою важливість у названих випадках, для теоретичного аналізу в галузі теорії аргументації цей контекст в цілому непридатний.

Мезо–контекст, або ситуаційний контекст, позначає конкретну ситуацію, у якій відбувається аргументація. Це може бути дружня розмова на вечірці, полеміка під час наукової конференції тощо. Цей вид контексту також є надзвичайно складним для теоретичного аналізу через неохопне розмаїття можливих ситуацій, де може виникнути суперечка. Саме тому для теоретичного осмислення потрібен значний рівень генералізації, який забезпечує макро–контекст.

Макро–контекст, або тип комунікативної активності, визначає суттєві характеристики суперечки, придатні для теоретичного аналізу завдяки високому рівню узагальнення. До таких контекстів можна віднести переговори, медіацію, переконання тощо. Саме цей рівень контексту представляє найбільший інтерес для дослідників. Можна помітити, що наведеному визначенню не вистачає конкретності, що відповідає ситуації в сучасній теорії аргументації, де науковці доволень розрізняють контексти такого виду. Ця риса стала одним з пунктів критики усталеної типології діалогів в рамках переосмислення поняття контексту в межах прагма–діалектики.

Джерела появи поняття контексту в межах теорії аргументації. Історично першим підходом до розуміння ролі контексту в аналізі аргументації стала типологія Волтона–Краббе. Вона з'явилася в рамках пошуку відповіді на питання про помилки релевантності.

Справа в тім, що, на думку Волтона, під час аналізу аргументації апеляція до емоцій часто автоматично вважається помилкою, причому якраз помилкою релевантності. «Традиційний аналіз помилок наголошує, що подібні звертання часто використовують драму емоційної апеляції, щоб приховати нестачу релевантних доводів, які повинні бути уважно розглянуті для ствердження висновку. Апеляція до симпатії або до жалю може використовуватися як тактика з метою збільшити емоційний тиск на респондента, якому важко протистояти, але який приховує недоліки міркування» [6, с. 22].

Проте існують ситуації, наприклад, у політичній аргументації, де подібні аргументи не можуть бути визнані помилковими, оскільки вони є не лише дієвими, але і їх важко назвати нерелевантними. Розглянемо ситуацію, коли під час передвиборчих дебатів одного з кандидатів, який агітує за зниження впливу великих корпорацій на роботу уряду, критикують за безпосередні зв'язки з керівництвом цих корпорацій. З точки зору теорії помилок, це класичний прояв помилки *ad hominem*, яка має місце, коли замість критики міркування або точки зору має місце критика опонента. З іншого боку, навряд чи виборці або глядачі будуть одностайні в тому, щоб визнати це помилкою. Врешті-решт, його власний досвід позитивної співпраці зі згаданими компаніями має безпосередній стосунок до його майбутньої роботи як політика. І в демократичному суспільстві подібна увага не лише до слів, але й до діяльності кандидата є умовою здорового функціонування політичної спільноти, де політики несуть відповідальність за свої слова та дії. У такому разі постає питання про природу релевантності та, відповідно, помилок, які її порушують. Саме тому Волтон пропонує визначити релевантність «діалектично – відповідно до мети того типу діалогу, в якому учасники мають знаходитися» [6, с. 22].

Таким чином, метою виокремлення різних типів контексту для Волтона стало з'ясування умов релевантності, відповідно до яких можна було б визначити елементи аргументації як помилкові. Інакше кажучи, теорія контексту у науковця народжується в сфері теорії помилок, про що каже сам дослідник: «традиційні помилки є головною сферою застосування цієї теорії і пропонують важливий ґрунт для випробування її доцільності» [6, с. 20]. У пізнішій монографії можна зустріти таке пояснення значення теорії типів діалогу: «У кожного діалогу є мета, яка вимагає кооперації між учасниками з метою її досягнення. Це означає, що кожен учасник має обов'язок працювати над досягненням свої власної мети в діалозі, а також обов'язок співпрацювати з іншим учасником заради досягнення його мети. Базова причина, яка дозволяє критикувати будь-яку аргументацію як погану, завжди зводиться до порушення одного з цих основних обов'язків» [4, с. 3].

Одразу зазначимо, чому в цій статті вільно використовується поняття «контекст аргументації» у випадку концепції Волтона–Краббе, незважаючи на те, що дослідники працюють з типами діалогу. У статті «Що таке міркування? Що таке аргументація?» Волтон пише: «Так само, як міркування відбувається в аргументації, аргументація також знаходиться

у ширшому контексті. Як правило, ним виступає діалог» [7, с. 411]. Отже, оскільки діалог є контекстом аргументації, то типи діалогів є, відповідно, різновидами контекстів аргументації.

Незважаючи на те, що номінально типи діалогу у Волтона та Краббе відрізняються метою, як учасників, так і діалогу, чіткий критерій розрізнення дослідниками не наводиться. Можна припустити лише, що він став наслідком подальшої розробки класифікації, запропонованої Уільямом Манном в 1988 році. Він пропонував виокремлювати вісім типів діалогів, які б відрізнялися початковою ситуацією, метою та перевагами. З визначених ним типів чотири (критична дискусія, переговори, дослідження, сварка) увійшли в класифікацію Волтона з мінімальними змінами, ще декілька зазнали більшої корекції. Так, експертна консультація та педагогічний діалог перетворилися на діалог пошуку інформації, а збори перетворилися на обговорення. Єдиним типом діалогу з класифікації Манна, який не отримав повноцінного місця в класифікації Волтона/Краббе, стали дебати. Згодом вони отримали свій детальний опис та характеристику, але не увійшли в основні шість типів.

Окрім Манна, можна визначити і інші джерела, з яких постала типологія Волтона–Краббе. Фабріціо Макагно виокремлює серед них формально–діалектичні моделі Ч. Гембліна, Е. Барг і Е. Краббе, діалогову логіку П. Лоренцена та К. Лоренца, епістемічну логіку Я. Хінтикки, доповнені прагматикою П. Грайса.

Типологія Волтона–Краббе: коротка характеристика

Зазвичай шість типів контексту, виокремлених Волтоном та Краббе в 1995 році, подаються в одній таблиці, яка без змін з'являється майже у всіх працях науковця за останні 20 років. Вона виглядає таким чином:

Тип діалогу	Вихідна ситуація	Мета учасника	Мета діалогу
Переконання	Конфлікт точок зору	Переконати опонента	Вирішити або прояснити розбіжності
Дослідження	Потреба в знайдених доказах	Знайти та перевірити докази	Довести або спростувати істинність гіпотези
Переговори	Конфлікт інтересів	Отримати бажаний результат	Рациональний компроміс, визнаний обома сторонами
Пошук інформації	Потреба в інформації	Отримати або передати інформацію	Обмін інформацією
Обговорення	Дилема або ситуація вибору	Скоординувати цілі та засоби	Визначити найкращий з можливих варіантів дії
Сварка	Персональний конфлікт	Образити опонента	Виявити глибину причину конфлікту

Наведемо також деякі риси, які не увійшли в таблицю.

Сварка. За визначенням самого Волтона, є «найнижчим рівнем аргументації» [4, с. 3]. Головними його характеристиками є агресивні персональні атаки, підвищена апеляція до емоцій і бажання перемогти в суперечці за будь-яку ціну. З точки зору прагматики його характеризують взаємні звинувачення учасників, втрата врівноваженого погляду на ситуацію і дуже часто після завершення діалогу учасники шкодують з приводу використання особистих образ, які були висловлені згоряча і не малися на увазі. Серед усіх типів діалогу еристичний передбачає найменший рівень колаборації між учасниками. Незважаючи на позірну неконструктивність, цей тип діалогу може виконувати важливу психологічну функцію катарсису, висловлення накиплого та забезпечувати пов'язане з цим полегшення.

Обговорення. Практичний тип діалогу, спрямований на прийняття рішень, які матимуть певні наслідки, які допоможуть вирішити проблему. Прикладом, який використовує Д. Волтон для демонстрації цього різновиду діалогу, є зібрання міської ради, яке вирішує яким чином найпростіше наповнити місцевий бюджет. У процесі розмови визначаються основні варіанти вирішення цієї проблеми, а в результаті обговорення визначається, якому з варіантів буде віддано перевагу. Цей контекст аргументації не обов'язково передбачає діалог. У ньому може приймати участь як велика кількість людей (як у випадку прикладу з міською радою), так і одна людина, яка зважає свої можливі дії використовуючи внутрішній діалог. Аргументи визначаються релевантними настільки, наскільки вони дозволяють вирішити проблему.

Пошук інформації. Необхідна вимога до цього діалогу – нерівність інформації між учасниками. Один з них зобов'язаний знати щось, що невідомо іншому, і саме у отриманні цієї інформації і полягає діалог. Типовими прикладами є лекція або запитання часу у перехожого.

Переговори. Єдиним критерієм релевантності аргументів та правильності аргументації виступає інша сторона. Вся аргументація, яку вона визнає, вважається правильною, вся аргументація, яка нею не визнається, вважається неправильною. Через це переговори вважаються найбільш компромісним та відкритим типом діалогу, в якому, як правило, відсутня третя сторона або аудиторія.

Дослідження. Головним інтересом є отримання інформації, яка до початку діалогу знаходилася поза межами знання кожного з учасників. Головною його особливістю є повна співпраця учасників, оскільки він абсолютно позбавлений змагального компоненту. Жоден з учасників цього типу діалогу не зацікавлений в тому, щоб результатом інтеракції стало ствердження його точки зору. Самі точки зору постають радше як гіпотези, які в процесі аргументації підтверджуються або заперечуються. Головна вимога до учасників діалогу – бути нейтральними свідками та уважними критиками, позбавленими зацікавленості в тому чи іншому результаті.

Переконання. Як визнає сам автор, «діалог переконання у концепції Волтона та Краббе еквівалентний

критичній дискусії, описаній ван Емереном і Гроотендорстом, хоча і визначається трохи іншим чином» [5, с. 136]. Цей різновид буде більш детально розглянутий в наступному параграфі.

Прагма-діалектична концепція контексту як наступний етап еволюції.

Головною підставою для розробки прагма-діалектичної концепції контекстів стало невдоволення ван Емереном, лідером школи, пануючою класифікацією Волтона-Краббе. У своїй праці «Стратегічне маневрування в аргументативному дискурсі: розширюючи прагма-діалектичну теорію аргументації» [2], він викладає свої основні претензії до окресленого вище підходу. Їх можна узагальнити декількома пунктами. По-перше, невідповідність всього шести різновидів контексту до багатоманіття контекстів та різновидів діалогів у реальному житті. По-друге, невизначеність чіткого критерію розрізнення між типами діалогів, як в запропонованій класифікації, так і під час аргументації. По-третє, неясність теоретичного статусу запропонованої типології, яка з одного боку фіксує умови, яким повинен відповідати діалог певного типу, з іншого боку описує характерні риси, притаманні діалогам цього типу в реальному житті. По-четверте, деякі запропоновані типи діалогу взагалі, на думку науковця, не є аргументативними.

Але, незважаючи на критику засобів, мета створення класифікації ван Емереном не відрізняється від тієї, яку переслідував Волтон, і полягає у розширенні інструментарію для оцінки аргументації. Визначення контексту виступає одним з елементів аналітичного огляду, процесу, який передбачає повну реконструкцію аргументації з метою подальшої її оцінки з точки зору десяти правил критичної дискусії.

Головними характеристиками в описі контекстів аргументації виступають у прагма-діалектичному підході «конвенціоналізація» і «інституціоналізація». Перше визначає, наскільки усім учасникам зрозумілі норми типу комунікативної активності, в якому вони беруть участь. Друге прямо пов'язане з виконанням інституційної мети. За визначенням ван Емерена, інституційна мета – це потреба, задоволення якої і породжує досліджуваний тип комунікативної активності. Наприклад, інституційною метою судової аргументації є відновлення справедливості, а політичної – збереження демократичної політичної культури завдяки деліберативі. Окрім того, інституціоналізація передбачає певний ступінь формалізації (тобто фіксованих правил комунікації), і чим краще вона формалізована, тим легше визначити інституціональну мету та головні характеристики потрібного типу комунікативної активності.

Контексти аргументації розрізняються відповідно до типів комунікативної активності. Незважаючи на те, що у кожного конкретного типу комунікативної активності своя власна інституційна мета (так, у президентських дебатів та прес-конференції прем'єр-міністра різні інституційна мета, попри їхню спільну належність до ширшого політичного контексту), ван Емерен все ж таки генералізує контексти як жанри комунікативної активності. Цей крок хоча і наближує його підхід до типології Волтона (що визнає і сам науковець), але дозволяє розробити хоча б якийсь більш загальний інструментарій для оцінки аргументації. Кожному типу

комунікативної активності ставиться у відповідність певний жанр, який згодом можна уточнювати залежно від конкретного досліджуваного контексту.

Теоретичною основою для прагма-діалектичної теорії контексту виступає такий прагма-діалектичний конструкт, як критична дискусія. У прагма-діалектиці прийнято розрізняти чотири стадії критичної дискусії. По-перше, стадію конфронтації, де «стає зрозуміло, що існує точка зору, яка не прийнятна для усіх учасників дискусії, оскільки викликає сумніви чи суперечності, таким чином встановлюючи («змішане» чи «незмішане») розходження думок» [1, с. 60]. Другою визначається стадія відкриття дискусії, де «учасники... намагаються визначити наскільки багато релевантного спільного ґрунту вони мають (стосовно формату дискусії, загального знання, цінностей і так далі), для того, щоб визначити, чи є їхні процедурні та змістовні «зони погодження» достатньо широкими для забезпечення плідної дискусії» [1, с. 60]. Третьою стадією є стадія аргументації, де «протагоніст висуває аргументи на підтримку своєї точки зору з метою систематично зняти сумніви антагоніста чи спростувати його критичну реакцію. Антагоніст визначає, чи вважає він запропоновану аргументацію прийнятною» [1, с. 61]. Останньою, четвертою, є стадія завершення дискусії, де «учасники встановлюють результат спроби вирішити розходження думок» [1, с. 61].

Для характеристики різних контекстів ван Еемерен відповідність стадії ідеальної критичної дискусії до емпіричних етапів реальної аргументації. Стадії конфронтації відповідає вихідна ситуація, стадія відкриття дискусії – процедурні та матеріальні стартові позиції, стадія аргументації – засоби аргументації та критики, а стадія завершення дискусії – можливий результат. На першій «емпіричній» стадії визначається тип розходження думок та наявність і роль третьої сторони. На другій визначається імпліцитність та експліцитність правил аргументації та можливих поступок. На третій фіксується форма аргументів, притаманних певному контексту. Остання стадія характеризується процедурою прийняття рішення та можливістю повернення до вихідної ситуації.

Висновки. Серед головних підходів до дослідження контексту в межах сучасної теорії аргументації можна виокремити два: типологію діалогів авторства Волтона-Краббе та прагма-діалектичну концепцію ван Еемерена. Найбільш примітним розходженням в обох концепціях є статус діалогу переконання, або критичної дискусії, які використовуються Волтоном як тожодні терміни. У типології Волтона-Краббе переконання виступає одним з різновидів контексту, як альтернатива переговорам, дослідженню, сварці тощо. У той же час, прагма-діалектичний підхід використовує критичну дискусію радше як основу для всіх «аргументативних» типів контексту, змінюючи її властивості залежно від контексту. Відповідно, прагма-діалектична теорія контекстів залишає за критичною дискусією суто теоретичний статус, підкреслюючи, що в реальному світі ми маємо лише її варіації, залежні від контексту, в той час як Волтон, хоча і закликає брати до уваги контекст, залишає один з його різновидів для «чистої» аргументації, яку найпростіше та найцікавіше теоретизувати.

Іншою відмінністю між названими підходами є їхній теоретичний статус як дескриптивних чи нормативних. Типологія Волтона-Краббе є нормативною за своїм характером. Вона не оцінює реальні аргументативні процеси, а встановлює, якими характеристиками має володіти та чи інша аргументація залежно від контексту, в якому вона відбувається. Натомість прагма-діалектична теорія є дескриптивною. Вона описує риси, яких набуває аргументація у різних інституціоналізованих та конвенціоналізованих контекстах. Незважаючи на це, обидва підходи запозичують певні елементи, не характерні для їхнього теоретичного статусу: дескриптивні компоненти для теоретичної характеристики контекстів у типології Волтона-Краббе та нормативні компоненти для визначення суттєвих рис різних жанрів комунікативної активності у прагма-діалектичному підході.

Список використаних джерел

1. van Eemeren F. H. A Systematic Theory of Argumentation: The pragma-dialectical approach / F. H. van Eemeren, R. Grootendorst. – Cambridge: University Press, 2003. – 226 p.
2. van Eemeren F. H. Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse: Extending the pragma-dialectical theory of argumentation / Frans H. van Eemeren. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2010. – 308 p.
3. Walton D. Commitment in Dialogue: Basic Concepts of Interpersonal Reasoning / D. Walton, E. C. Krabbe. – New York: SUNY Press, 1995. – 223 p.
4. Walton D. Informal Logic: A Pragmatic Approach / Douglas Walton. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 366 p.
5. Walton D. Relevance in Argumentation / Douglas Walton. – Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. – 311 p.
6. Walton D. The New Dialectic / Douglas Walton. – Toronto: University of Toronto Press, 1998. – 304 p.
7. Walton D. What is Reasoning? What is an Argument? / Douglas Walton // Journal of Philosophy. – 1990. – №87. – P.399–419.

*Tyshchenko M. V., postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv),
nik_16@ukr.netmailto:nik_16@ukr.net*

Role and place of context in contemporary argumentation theory

The article defines the meaning of argumentation context, distinguishes sources of the first and the most influential concept of context in argumentation theory, and characterizes and compares two leading theories of context: dialogue typology by Walton and Krabbe, and pragma-dialectical concept of context by Frans van Eemeren. The article distinguishes their main features and makes note of two main distinctions. Firstly, Walton-Krabbe typology sees critical discussion as one of the instantiations of persuasion dialogue, while pragma-dialectical theory of context uses it as a theoretical framework for all the possible contexts. Secondly, Walton-Krabbe typology has normative status – i.e., defines the rules for constructing a dialogue of some kind. Pragma-dialectical theory instead has descriptive status – i.e., describes features and characteristics of argument in institutionalized and conventionalized contexts.

Keywords: argumentation, context.

* * *

УДК 141.319.8

Барков Д. Ю.,
аспірант кафедри філософії, Харківський
національний університет радіоелектроніки
(Україна, Харків), db2cont@gmail.com

ПРОБЛЕМА ВИРТУАЛЬНОГО ПОДХОДА В ИЗУЧЕНИИ СЕТЕВОЙ КОММУНИКАЦИИ

Проанализированы основные проблемы исследования современного электронного интернет-пространства на базе существующих подходов к изучению сетевой коммуникации. Выявлены негативные стороны доминирования виртуального подхода при изучении различных социальных процессов, проходящих в рамках сети Интернет. Продемонстрированы основные недостатки рассмотрения сетевой коммуникации как всецело